

FRANK SALOMON:

VERTIKÁLIS POLITIKAI RENDSZEREK AZ INKA BIRODALOM TERÜLETÉN

Mi történt az Andok társadalmában a Tawantinsuyu-nak* való behódolásuk után? A krónikák csak az inka verziókat őrizték meg, s ezek az inka állam nagylelkűségét, műveltségterjesztő hatását, egyházi szertartásaik elterjesztését és a cuzcói mintára alkotott ideális politikai rendszer létrehozását emelték ki. Ezek a verziók így válasz nélkül hagynak két döntő kérdést. Először is, nem derül fény azoknak a társadalmaknak a természetére, melyeket az inkák át szándékoztak alakítani. Vajon alapvetően hasonlóak voltak-e ezek a többi Közép-Andok-beli etnikumhoz, vagy voltak minőségileg megkülönböztető jegyeik? Nagyon nehéz ezt a kérdést eldönteni; az inkáknak az volt a szokásuk, hogy alaposan befeketítették a nekik behódoló népeket, mondván, eddig azok csak barbár társadalmakban – spanyol kifejezéssel behetrias – éltek.

Másrészt, nem tudjuk, milyen konkrét beavatkozások, ígérek és manipulációk segítségével kezdhettek hozzá az inkák az autochton formációk egységes modell szerinti átalakításához. A látszatra rideg és elvont „négyrészes birodalom” elképzelt külső formája kétségtelenül konkrét modellként szolgált, többé-kevésbé ellenálló helyi etnikumok integrálásához, bár nem tudjuk, történetileg ez hogyan volt lehetséges.

Ezek a kérdések különösen érdekesek a birodalomba olvasztottolt kisállamokat illetően, ahol a Tawantinsuyu olyan népességsoportokat igazított le, melyek a cuzcóiától eltérő ökológiai környezetben éltek, s ahol az Andokbeli birodalmak létrehozóinak első hullámai alig hagytak nyomot.

(A tanulmány első fejezetét terjedelmi okok miatt kihagytuk. Itt az inka hódítás általános körülményeiről esik szó. A továbbiakban Salomon a rendelkezésre álló források alapján az Andok négy körzetében vizsgálja meg részletesen e kérdést. *A szerk.*)

*Az inka birodalom kecsua elnevezése.

II. Pasto

Pasto Tawantinsuyu legészakibb részén található, s a legtávolabbi és legkevésbé konszolidált bástyája volt a birodalomnak. Úgy tűnik, területe nem csak az Andok közötti fennsík, ma Carchi (Ecuador) tartomány és Narino déli része (Kolumbia) egy szektorát foglalta magában, de a nyugati lejtőn húzódó sűrű erdővel borított területeket is, s ezzel a Guitara felső fennsíkjának legnagyobb részét is. Ha hiszünk Jijón-nak, aki a barbacoasokat a Pastóban élő néppel azonosította, a Chocó síkság nagy része a pastói határzónába tartozott. Ezen a vidéken az inka uralom — ha egyáltalán használható ez a kifejezés — csak a délebbre fekvő Andok-közti területekre gyakorolt hatást; a pastókról szóló legteljesebb és legújabb munkák az Angasmayo folyót „ameddig Guaynapaca elért” egy kissé Funes-től délre helyezik, félúton a pastók északi és déli területei közé. Másrészt, az északi expedíciók idején biztos, hogy keletre és nyugatra nem jutott el az inka befolyás, s a betolakodók csak halvány, szétszórt nyomokat hagytak útjuk során. A birodalmi út bizonyára csak a Pasto déli részén fekvő Tulcant érintette. Figyelembe véve az inka behatolás területileg nem teljes voltát, felkészülhetünk arra, hogy olyan politikai formációkról s alkalmazási módokról találjunk adatokat a pastóknál, melyek a hagyományos autochton gyakorlathoz tanúskodnak.

A pastói hegylakó népesség gumókat, kukoricát, tökféléket és quinuát termelt; az alapvető létfenntartási cikkek — mint a só, gyapjú, paprika — beszerzését illetően pedig a lentebb lakó néppel való kapcsolattól függött. Tudjuk azt is, hogy a mai Kolumbia népességének nagy része távoli népcsoportoktól függött, ha bizonyos fényűző, drága árukat meg akart szerezni, aminek hatására a kereskedelem társadalmi rétegződést kiváltó hatása hangsúlyozódott a közösségeken belül. Reichel-Dolmatoff bebizonyította, hogy ezek a zónák közti kapcsolatok a kisállamok katonai rivalizálásában maradtak fenn. A kérdés az, milyen intézményesített eszközökkel szabályozták az Északi Andok népcsoportjai a kereskedelmi forgalmat az inka hódítás előtt.

Az erre vonatkozó dokumentumok két pontra vonatkozóan tartalmaznak nagyon lényegeset. Egyrészt a felhasznált intézményesített eszközök csodálatos sokszínűségét tekintve; másrészt amiatt a tény miatt, hogy a cserekapcsolatok az azokból hasznot húzó körzet politikai szférájánál jóval nagyobb területet hálóztak be. Ezek a tendenciák ellentmondanak a birodalom konszolidáltabb vidékein tapasztalható tendenciáknak, ahol a területek közötti kereskedelem egy kisszámú gépezetre támaszkodott (a mitmaquna-

elv variációi) és az a törekvés jellemezte, hogy a politikai hatalom minden szintjén zárt és önálló egységeket alakítsanak ki.

A pastói magasföldről Chocó felé ereszkedő Guitara alsó és középső folyása volt a magasfölkék termékeit kiegészítő erdőségek legfontosabb területe. Ezen terület őslakóit abades névvel illetik; ezt a kevéssé ismert erdei népeiséget a spanyolok szegénynek és primitívnek tartották, de lakelyüket csodálták, „ahol mindabban az élelmiszerben és növényben daskálhatnak, amit az indiánok elcserélnek vagy megesznek.” A pastók ezen területen látták el magukat gyapottal és arannyal. Hogy ezeket az árukat beszerezhessék, legalább két dologra szükségük volt. Egyrészt egyedül, vagy inkább közösségük megbízottjaként, mint politikai megbízottak beutazták a Guitara völgy aranyban gazdag területeit, ahol megszerezték az aranyat, amit az alacsonyabban élő szomszédos népcsoportokkal gyapotra cseréltek.

Másrészt, sajátos módon termelési módot fejlesztettek ki: Pasto kiküldött etnikai csoportjai nemcsak a forró égövi népcsoportokkal éltek együtt – ami a Dél-Andokban jellemző –, hanem olyan mértékben integrálódtak, hogy elhagyták a magasfölkék lakóira oly jellemző tulajdonságaikat is. A spanyolok legnagyobb csodálkozásukra azt tapasztalták, hogy a Guitara völgyének legmélyebben és legtávolabban fekvő városában, Aucuyában élő pastók az abades-hez hasonlóan „kukoricát, gyapotot, kokát, manit, banánt és csupa olyan növényt termelnek, ami a meleg éghajlatú vidékekre jellemző”.

Az Aucuyá-i pastóknak semmiféle olyan kereskedelmi szervezete nem volt, amely közepes vagy nagyobb távolságokat (contrataciones) bejárhatott volna, ami pedig oly jellemző volt a magasfölkék népcsoportjainál; s a gyarmati vezetés inkább abades-nek nevezte őket, mint pastóknak. A pastók azon tulajdonságát, hogy parasztjaikat elküldik a perifériákra, s azok ott a helyi viszonyokhoz idomulnak, ahelyett, hogy a magasfölkék erődjeinek előretolt őrsain élnek. P. Antonio Borja mutatja be a Pasto déli részén fekvő, a Chota-Mira folyó segítségével öntözött pimampirói kokaültetvényekről szóló híres jelentésében. Itt több mint 200 pastói indián élt, akik a koka beszerzésére jöttek: „200 pastói indián van itt, akik olyanok, mint az őslakosok; camayos-nak nevezik magukat, a kokaültetvények tulajdonosai szolgáinak, s itt maradnak, mert kapnak művelésre földet”.

A kamayuq (camayos) kifejezés ellenére ez az intézmény egészen ősi, s nem inka eredetű. Először is, a kokaültetvényesek helyi földesurak, s ez ellentmond annak a kamayuq hagyománynak, hogy más urak mellett szolgáljanak mayordomosként, s nem a saját uraik alatt. Az inka kamayuqnak

általában csak másodsorban volt kapcsolata azokkal a helyi hatalmasságokkal, akik területén éppen tartózkodtak. Másodsorban, ezen nem állami kamayuqok demográfiai jelentősége igen nagyak tűnik; általában igen magas volt azoknak a parasztnak a száma, akik nem tartoztak ezekhez a kisállamokhoz. Harmadsorban, az a magyarázat, amely Pasto parasztjait az őslakókkal azonosítja, ellentmond a kulturális és politikai szempontból nem ideillő kamayuquna egységes állapotának.

Ezekről az egymástól elkülönülő területeken letelepedett pastókról feltehető, hogy szülőföldjüket ellátták egzotikus termékekkel, de nem foglalkoztak élelmiszerkereskedéssel. A kereskedelmet részben a helyi közösségek végezték, mint ahogy ez valószínűleg Aucuyá-ban is folyt.

Mégis léteztek a pastói társadalomban olyan emberek, akik a közepes és hosszabb utakon lebonyolítandó kereskedelemre specializálódtak: a *mindaláes*, akik egy politikailag is támogatott különleges csoportot alkottak. 1570-ben 21 kisállam – vagyis mind, kivéve az Aucuyá-it és a Nastar-it – egy mindaláes testülettel rendelkezett. Ezek a csoportok, melyek létéről az Andok társadalmában általában nincsenek említések, megérnek egy részletes elemzést.

A mindala terminus valószínűleg nem kecsua eredetű. Valóban nem szerepel sem Peru, sem Bolívia régi és új szótáraiban, s úgy tűnik, inkább egy makro-csibcsa nyelvből származik, melyben a „min” igető az utazással kapcsolatos terminológiához tartozik. Ma még használatos a szó a sierrai spanyolban és néhány helyi kecsua dialektusban, a hangsúlyt az utolsó előtti szótagra áttéve. Napjainkban Ecuador déli részén a népi nyelv az élelmiszerrel vándorló kiskereskedőket nevezi így, változatlan alakban használva a szót nőnemben is. Ott, ahol hajdan a pastói föld terült el, a „mindalá” zsupori, kapzsi embert jelent. A XVI. században azonban a kifejezés nem volt pejoratív. Egy privilegizált, szervezett társadalmi csoportot jelentett, amely a helyi hatalomhoz kapcsolódott, s az volt a feladata, hogy bizonyos nagyértékű javakat megszerezzen és forgalomba hozzon.

Ezeknek az áruknak az értéke egzotikus eredetükből és ritkaságukból származott, valamint vallási felhasználásukból. Közöttük első helyen állt a koka, amit a mindaláes a Chota-Mira-t átszelő völgyekben vásároltak, az amazonaszi népektől. Borja emlékeztet rá, hogy bizonyos „kereskedők”, akiket a spanyolok mindaláes-nak neveztek, jelentős kereskedelmet bonyolítottak le a pastók és a kokában gazdag Pimampiro között. Az a tény, hogy ezek a kereskedők az „inkák általános nyelvét” is beszélték, azt látszik bizonyítani, hogy tevékenységük igen nagy területre kiterjedt Tawantinsuyu-

ban. A chakirak, a piros és fehér csontokból készült aprószemű nyakláncok vagy a Csendes-óceáni kagylók is megtalálhatóak voltak áruk között. A chakiráknak valójában váltópéNZ értékük volt, és a mindaláes voltak a közvetítők, amiken keresztül a helyi hatalmasságok az adóként behajtott hatalmas mennyiségű nyakláncot újra „szétterítették” a piacon.

A gyarmatosítás idején a mindaláes igen nagy mennyiségű áruval kereskedtek Kolumbia egész déli részén, melyek között általában fémekből készült ékszerek is voltak.

Egy ilyen fajta kereskedelem magában foglalta távoli vidékek megközelítését is. De mit adtak azok viszonzásul? Valószínű, hogy feldolgozott termékeket, melyeket a magasföldeken állítottak elő, nevezetesen ruhane-műt, élelmiszert, italokat.

Lehet, hogy adtak chaguales-t is, azaz csiszolt arany fülbevalót, amely igen elterjedt volt Kolumbiában mint luxuscikk, Ecuadorban mint temetési ajándék.

A mindaláes rendszere kapcsolatban állt a kereskedelmi csomópontokkal, amiket a spanyolok a nahuatl „tianquiztli” kifejezésből „tiangueces”-nek vagy piacnak neveztek. A fontos tiangueces Pasto területén és akörül helyezkedtek el. Úgy tűnik, hogy ezeken a piacokon az abadi rakománytulajdonos a mezőgazdasági termékek gazdjához hasonlóan fölöslegét úgy cserélte el, mint különböző eredetű termékeket. Így a pastói parasztok közvetítésével a mindaláes által behozott áruk egy része eljuthatott a közösségekhez. De mindenképpen óvakodjunk attól, hogy a mindaláes tevékenységét az európai kereskedőkéhez hasonlítsuk. A mindaláes inkább politikai ügynökök voltak, mint vállalkozók, s utazásaik célja nem elsősorban a luxuscikkek felhalmozása volt, sokkal inkább egy olyan területek közötti áramlás kiépítése, amely az őket támogató hatalmasságok érdekeinek megfelelt. Nincs arra példa, hogy egy mindalá ne élvezne politikai támogatást. Egy 1560-as perben meglepő esetet tanulmányozott Grijalva, mely igen jól mutatja a mindaláes tevékenységének politikai jellegét: Egy bizonyos „Juan Cuaya mindala” mesterkedéseiről esik szó, a mai Carchi tartományban. Feltehetően egy pastói hatalmasság, aki Cuasmal rivális urának hatalmát kívánta megdönteni, egyességet kötött Cuaya-val, hogy osszon ki Cuasmal lakói között „sok kokát, chaquiras-t és más ajándékokat”. A megtámadott úr, mivel aláásva érezte hatalmát, a spanyolokhoz fordult annak helyreállítását kérve. Az a tény, hogy úgy rendelkeznek a nagy értékű javak fölött, mint a kölcsönösség politikai céljainak eléréséhez „beinvestálható” javak fölött, s nem úgy tekintik ezeket, mint az anyagi gazdagság merkantilista ügyleteken

alapuló növelésének eszközét, azt sugallja, hogy a mindalá kereskedelem sokkal inkább kis, egymással rivalizáló tartományok állandóan alakuló határai között folyó újrafelosztásra irányuló politikai gyakorlat, semmint kereskedelmi tevékenység. Kétségtelenül ezért van az, hogy a mindalás mindenütt mentes volt a robot és az adó alól, s csak bizonyos nagyértékű tárgyak beadását kérték tőlük. Pasto vidékén a spanyolok rendezték a spanyol földesuraknak szóló mindalá beszolgáltatást; gyapotkabátok beadása formájában.

III. Otavalo és Quito

Mivel Otavalo és Quito tartományok ökológiai profilja viszonylag hasonló (az elsőben több a csapadék azonos magasságon), s mivel a Tawantinsuyunak való behódolásuk időpontja kb. egybeesik, valószínű, hogy volt bizonyos hasonlatosság közöttük mind az inka hódítást megelőző területek közötti integráció formáit, mind az inka uralom diktálta módosításokat illetően. Ezt a hipotézist kielégítően alátámasztják azok a dokumentumok, melyekre támaszkodva lehetővé válik a két kérdéses terület együttes tárgyalása.

A jelzett két területen a régészeti leletek és a levéltári anyagok azt bizonyítják, hogy az 1530-at megelőző években az inka jelenlét megőrzött bizonyos enklávé-jelleget, s hogy elkezdődött a hatalmas inka fellegvárak valóási és adminisztratív központokká való átalakulása. Ezen a két területen az inka létesítményeket keleten a rusztikus erődök őrizték meg, melyek a völgyteknő indián falvait uralták, míg mindkét medence peremén a birodalom hadjáratai idején nyilvánvalóan szolgálatot ellátó erődök egész sora őrizte a keleti és átszelő hegyláncok hegyoldalait, három oldalról körülzárva így a középső magot.

A külső nyugati hegyoldalakra kijáratot nyitó völgyeket (bocas de montaña) valószínűleg nem őrizték hasonló típusú erődök.

Ezen a két területen voltak birodalmi lakóhelyek, templomok és különböző igen jelentős úti állomások, de már a XVI. században lerombolták ezeket. A Canri és Chachapoya mitmaj kolóniák az inka erődökön kívül helyezkedtek el. Másrészt, még ha az inka kidolgozású tárgyak népszerűvé is váltak az elit körében, s mint luxuscikkeket tekintették azokat, a birodalmi hatások igen gyengén érződtek az autochton fazekasok körében.

Azt, hogy a két medence nyugati határán viszonylag kevés nyom utal

katonai berendezkedésre, feltehetően a nyugati mélyföldek lakói között meglévő kapcsolatok magyarázzák. Összehasonlíthatjuk ezeket a kapcsolatokat azokkal, amelyek a pastók és Közép-Guitara indiánjai között fennállottak; ezek a zónák az abades-ok és a pastók esetében is fontos élelmiszer források voltak.

Ami Otavalo jellemző növényeit illeti, a gyapotültetvények (túlsúlyban textilrostú) a Mira középső folyásától Cahuasqui-ig és Quilca-ig húzódtak, s a nyugati hegyoldal lábánál, egészen Intag-ig: „A chausquies-ek egyetlen vagyona a gyapot, amit egy mérföldes körzetben termelnek a falu (Cahuasqui) körül egy a Mira felé ereszkedő meleg éghajlatú völgyben”. Ugyanez forrás szerint „Quilca lakóinak sok kokájuk van, amit három havonta betakarítanak, s egy másik völgy sok gyapotot is ad, amely szintén az övék, két mérföldre lakhelyüktől; igen gazdag emberek”.

A spanyolok az itt élők rendkívüli gazdagságára hivatkozva Intagban gyapotadót vezettek be. Otavalo lakói növényeiket (növényi eredetű termékeiket) teljes egészében elcserélték a nyugati mélyföldek gyapotjáért, valószínűleg azonos használati értékekért. A nyugati népeknek is az volt a híre, hogy igen gazdagok.

Úgy tűnik, hogy ezeknek a csoportoknak nem volt kereskedelmi kapcsolata a határmentiekkel, mivel gyakran háborúskodtak a lachas-kal és az utubies-kel.

Quito területén hasonló kapcsolatok álltak fenn az Andokbeli közösségek és a nyugati népcsoportok között (pl. a középső Guallahamba és mellékfolyói középső része bal partján, a trópusi zónában lako yumbos). Az 1559-ben meglátogatott hat közösség azt állította, hogy gyapot és paprika-készletüket tekintve igen erősen függtek a yumbos-tól; ezeket az árukat úgy tudták megvásárolni maguknak, hogy a keresztvölgyeken szállították végig kukorica és gumósnövény feleslegüket, cserébe. Az első encomiendák megjelenése ezeket a magasföldi és a yumbos közötti kapcsolatokat tükrözik. Ahogy északi szomszédaik, a yumbos is gazdagok voltak, s ahogy azok, ők is harcban álltak nyugati mélyföldi szomszédaikkal, a niguas-kal.

A magasföldek lakói a trópusi kultúrákon kívül nagy jelentőséget tulajdonítottak más ökológiai sajátosságok kiaknázásának is, mint pl. a sóbányák kitermelésének, vagy a szűk kokatermő völgyek kihasználásának. Otavalo területén a Mira völgyében vannak ezek a forráshelyek. Idejöttek a pastók, Otavalo magasföldi parasztjai, s még távolabbi és délebbre fekvő vidékek (pl. Latacunga) lakói is, hogy megvehessék a pimampirói kokát; idetartoznak kétségtelenül a quitóiak is. Quitóba a „muru kachi” (az olyannyira

óhajtott kőso, amit a helybeliek jobban kedveltek a tengetri sónál) Cachillata-ból jött (szó szerint fordítva: sóközösség), Yumbo ellenőrzés alatt.

Az 1559-ben meglátogatott magasföldek lakói a sót a gyapothoz és a paprikához hasonlóan cserekereskedelem útján szerezték meg.

A mindalás szervezete Otavalóban és Quitóban is működött. Az igaz, hogy a „mindala” terminus egységes használata ezen a heterogén területen azt látszik bizonyítani, hogy a mindala szervezetek interregionális hálózatot alkottak, amely független volt a birodalom támogatásától. Ezek a mindalak, pastói „kollégáikhoz” hasonlóan különleges jogokat élveztek.

Csak egy összehasonlító tanulmány mutathatja be nagyvonalakban helyzetük meghatározó jegyeit. Először is, a mindalás a többi társadalmi kategóriától (parasztok, nemesek, szolgák vagy idegenek) elkülönülő csoportot alkottak; nem egy előjárónak (principal) engedelmeskedtek, hanem „primus inter pares”-nek: (Mindala que tiene a cargo los demas”), és csak eredeti közösségük legfőbb urának tartoztak elszámolással. Másodszor, mentesültek az olyanféle kötelezettségek alól, mint pl. a robot, s csak értéktárgyakban kifejezett speciális adót kellett fizetniük; Otavalóban ezek az értéktárgyak a következők lehettek: „arany, fehér és piros takarók és „chaquiras”. Harmadszor, részt vettek mind az egzotikus eredetű nagyértékű tárgyak, mind a helyi termékek messzi vidékekre történő elszállításában. A legfontosabb importárak a következők voltak: „arany, ezüst, só és koka”, valamint chakiras és ruhanemük. Most már csak azt kell bizonyítanunk, hogy lakhelyük bizonyos „területen kivülisége” egy negyedik jellemvonást is eredményezett. Ami Quito területét illeti, a dokumentumok arról számolnak be, hogy a mindalás a fontos kereskedelmi utak csomópontjaiban laktak, pl. a quitói tianguéz, s az otavalói késői régészeti leletek szerint Amboquiban, a Miravölgyi kokaültetvényeken. De azt nem tudjuk, vajon ez volt a jellemző a birodalomnak kevésbé behódolt népeknél is, mint pl. a pastók.

Ezeknek a tényeknek a fényében világos, hogy a mélyföldeken letelepedett mezőgazdasági kolóniák éppen úgy, mint a mindalak, különböző utakon segítették elő a területek közötti kapcsolatok kialakítását, melyek segítségével a kereskedelmi pontokat összekötötték a településekkel; ezek a pontok lehettek a helyi közösségekben, s a helybeli hatalmasság „udvarában” is. A két szélső pont között a középutat a tiangueces jelentették, melyek az eredeti közösségen kívül helyezkedtek el, ahol a parasztok és a mindalás közvetlenül elcserélhették áruikat. A quitói tianguézbe (Hartmann, 1971), amit a spanyolok hódításuk első pillanatától felhasználtak ügyleteik számára, a szomszédos népek kukoricát és égetett tálakat hoztak, s még olyan

változatos árukat is árultak, mint az Esmeralda partjáról származó bizsukat és gyöngyöket, a déli Sierrából ezüstöt, aranyat, montañai sót és paprikát, amazonasi kokát, fahéjat és valószínűleg dohányt is. Valószínű, hogy az amazonasi montaña népei, mint pl. a quijos, Quitóba küldték saját áruikat, ahol cserébe megvehették a nyugati lejtők termékeit, nevezetesen a gyapotot. Mivel Quito az Andok-folyosó észak-déli útján és a Lasacunga-t Pimampiróval összekötő úton feküdt, tiangueze az Andokat átszelő és a birodalmi út kereszteződésében helyezkedett el. Így kétségtelenül a kereskedelmi forgalomban betöltött stratégiai szerepe, s nem az inka hódítást megelőző feltételezett városias jellege az oka, hogy az inkák Quitót választották Chinchaysuyu legdélibb része pólusává.

Jóllehet nincsenek információink az otavalói tianguezek kialakulási idejéről, egy 1552-ből származó korai forrás, amely azt állítja, hogy (Otavaló lakói) „rendelkeznek mindenféle Quitóból és a környékről származó áruval”, azt jelzi, hogy az inkák itt érdeklődtek a fontos árueladási helyek iránt.

Dokumentumok egész sora bizonyítja, hogy van hasonlóság a pastók és a délebbre élő népek vertikális integrációja között. De Otavalóban és Quitóban, s főleg az utóbbiban az eredeti szisztémát módosítani szándékozó inka politika nyomai teljesen nyilvánvalóak. Ezek a nyomok széles körben elterjedt tendenciákban nyilvánulhatnak meg.

Mindenek előtt a Quito területén elért fázisban az ökológiai rendszer az inka uralom által történő bezárásának tendenciájában jelentkezik. Ezeket az indián struktúrákat, melyek az egzotikus kincseket rejtő földeken élő népcsoportokkal való változó kapcsolatok fejlettségétől függtek, s ezt a stratégiát, melyet a határokon való átkelés lehetősége és a kölcsönös külső kapcsolatok határoztak meg, Cuzco emberei nyilvánvalóan a kiegészítő forrásokat is magukba foglaló zárt rendszerekkel kívánták helyettesíteni, izolált és szeparált politikai egységek formájában a kormányhierarchia minden fokozatán. Ezeket az egységeket nem úgy kell felfogni, mint összefüggő térséget alkotó területeket, mivel ennek a rendszernek a területi képe szigetcsoporthoz hasonlít, amely a nem összefüggő zónákat fogja össze. Ha azt mondjuk, hogy ez a rendszer zárt volt, ez azt jelenti, hogy a külső gazdasági függés a minimumra csökkent. Az Otavalóra és Quitóra vonatkozó dokumentumokban nincs utalás arra a pastói módszerre, hogy parasztokat küldtek a határmenti területekre a helyi idegen hatóságok ellenőrzése alatt, cserébe a betakarítási jogért. A yumbók és a magasföldiek közötti házastársi kapcsolatok fennmaradtak. Mivel ehhez a cacique hozzájárulására volt szükség, ennek fennmaradása olyan jelentőséggel bírt, amely túlmegy a rokonság keretein;

de nem örülnek egész családok áttelepülésének. Sőt, a Tawantinsuyu nem nézte jó szemmel a behódolt népek olyan házassági kapcsolatait, melyekhez az inkáknak semmi köze nem volt, még ha 1500 körül világossá is válik, hogy az erdei népek meghódítása drágának és problematikusnak bizonyult is az inkák számára.

Oborem információkat gyűjtött az inkák azon szándékairól, hogy behatoljanak a közvetlenül Quito és Otavalo keleti részén elhelyezkedő amazonasi népcsoportok közé. Habár ezeket a hadjáratokat a dinasztikus harcok idején is megismételték, nem vált lehetővé tartós hatalom kiépítése. Az orejones szintén le akarták rohanni a Lita-Quilca-Cahasqui közötti területet Otavaltól észak-nyugatra, valamint a Yumbos-földet, Quitótól nyugatra. Ezek a betörések Guanca Anqui inka vezér nevéhez fűződtek. A montaña népei fölött gyakorolt inka uralom mindig is bizonytalan, határozatlan körvonalú volt, de a birodalom érdekelt volt a kelet-nyugati utak kiépítésében, birodalmi utakká alakítva az ősi ösvényeket.

Az inka állam nemcsak a fennálló területek közti kapcsolatokat kívánta ellenőrizni, hanem olyan új elemeket is be akart vezetni, melyeket a déli és középső Andokban kialakult területek közötti kapcsolatok speciális modelljéből, nevezetesen a kamayuq rendszerből kölcsönzött. A kamayuqok egy adott erőforrást aknáztak ki vagy alakítottak át olyan tevékenység során, amely nem létfenntartásukhoz volt szükséges, hanem egy politikai, vallási, vagy közösségi hatalmat szolgált. Általában származási területük határain kívül éltek soknemzetiségű enklávékban, más kamayuqkuna tagjaival együtt, de politikailag mindnyájan saját uruk alárendeltjei maradtak, még akkor is, ha másodlagos (mellék) adóikat tartózkodási helyükön kellett fizetniök. Quitóban a kamayuqok a déli határvidéken tűnnek fel a qhapaqnanhoz közeli két közösségben. A sokkal délebbre elhelyezkedő közösségek küldöttei egy többé-kevésbé szintén soknemzetiségű enklávén helyezkedtek el; valószínűleg aszталosok voltak, akik a mára már eltűnt magasföldi erdők kitermelésére specializálódtak. Az olyan inka vidékeken, mint pl. Pomasqui, a kamayuq gazdasági szervezettsége magasabb szintű volt mint az őslakók között; a környező területek álta ideküldötteknek hortelanos volt a neve, s az öntözött területek állami ellenőrzését kellett ellátniok.

Másodsorban, az inka rendszer nyilvánvalóan bátorította az őslakosság bonyolult összetételű csoportokba való szerveződést, mely csoportok politikailag piramis szerű hierarchiát mutattak. 1570-ben Pastóban minden helyi közösség élén egyetlen ember állt, még látszólag sem osztva meg a hatalmat senkivel. Quitóban a szerveződés hasonló típusa bizonyos területeken,

a birodalmi főútvonalaktól viszonylag távol lévő kis közösségekben túlélte az inka hatalmat. Egy kis egység (agregat) – a spanyolok megérkezését követő járványok után mindössze néhány száz lélek – vezetője cacique rangot viselt, s egyetlen más etnikai csoport vezetőjét sem ismerte el maga felett állónak, kivéve az inka államét.

Márpedig ezek az inka hatás alatt álló Andok-beli közösségek szintén olyan szervezettségük politikailag, ahol a hatalmi szférák felfelé haladó egymásba illeszkedése a jellemző. Itt 3–5 kisebb autonóm közösség sejtje tartozott egy állami vezetőhöz. Ezeknek a csoportosulásoknak maguknak is volt feje, éspedig egy kisebb hatalmú előjáró, akit a spanyolok principalnak neveztek. Ez a felsőbb állami vezető egyben ezen szekciók vagy parcialidades vezetője is volt, de a helyi hatalom gyakorlását helyettesre, általában saját fiútestvérére bízta. A parcialidadest együtt úgy tekintették és vizsgálták, mint egyetlen helyi közösséget, s azonos helynévvel illették. A kisebb hatalommal rendelkező helyi vezetők cacique-nak való alárendeltsége az adótörvényben fejeződött ki, melynek alapján minden principal köteles volt a cacique-nak mitmaqkuna szolgálkat küldeni meghatározott kontingens szerint, akik váltották egymást. Ez az adóforma a gyarmatosítás kezdetén nagyon hamar megszűnik, ami azt sugallja, hogy ez az intézmény olyan lépcsőzetes sémát kényszerített a helyi szokásokra, amit azok nem tudtak elviselni. Egy 1564-es, szemmel láthatóan inka kategóriákat használó dokumentum említ regionális, provincia szintű hatóságokat, melyek tagjai a helyi, autochton előkelők soraiból kerültek ki, s a regionális piramis-szerkezetben (saya) helyezkedtek el. Azonban egyetlen olyan más ismert forrás sincs, mely szerint a caciques alárendeltek lettek volna az ilyen helyi hatóságoknak.

A kisállamok összekapcsolódásának tendenciája nem maradt hatástalan a vertikális szervezeti rendszerre. Akkor, amikor Pastóban minden autonóm cacique rendelkezett mindalés-kal, addig Quitóban és Otavalóban ez a privilégium egy adott terület vezetőjének volt osztályrésze, akinek hatalma alá tartozott az emberek és a parcialidades legnagyobb része. Quitóban Juan Zaugolqui mindalés-ei abban a provincia-részben (hanan) laktak, ahol az inka előkelők és a vidék déli részének indián hatóságai. Mivel különben más mindalés testület Hanan Quitóban nem volt, úgy tűnik, a mindaléses tevékenység a korábbi kisállamokra összpontosult. Ugyanakkor jelentkezik egy anomália is, mivel Juan Zaugolqui nem foglalt el hanan pozíciót szülőhelyén; az ő területe U. Chillo nevét viselte. Az 1564-es dokumentumban ez a szabálytalanság újra előfordul, vagyis Juan Zaugolqui képviseli Chillo-t az inka Quitóban, s nem a hanan megfelelője.

Harmadszor, az inka állam tendenciózusán törekedett arra, hogy a politikai viszonyokat úgy határozza meg, hogy azok a tükrök játékához hasonlítsanak. Ezért van az, hogy a hatalom bármely lépcsőfokán állók jogai és kötelezettségei az alárendeltekkel szemben a lépcső bármelyik fokán ugyanúgy megismétlődnek. Egyedül a hadsereg élvez monopolhelyzetet a „pax incaica” idején, különben az állam elvárásai alattvalóival szemben minőségileg ugyanolyan típusúak voltak, mint az etnikai csoportok urainak elvárásai saját alattvalóiktól.

Tehát egy elvileg egységes hatalmi modellt tükröződött a hatalom különböző szintjein. Mivel észak meghódítása bizonyos mértékben két eltérő kultúra találkozására volt, ahhoz, hogy ezt a modellt megvalósíthassák, a Tawantinsuyu-nak vagy alkalmazkodnia kellett a helyi normákhoz, vagy rákényszeríteni saját normáit az itt élő etnikai csoportokra. Quito esetében mindkét tendencia érvényesül. A gazdasági viszonyok terén ez a politikai módosítás az adózási rendszerrel mozgásba hozott szolgáltatások és javak vertikális szervezetében nyilvánvaló a hatalom minden lépcsőfokán.

Nem rendelkezünk még részletes adatokkal Pasto adórendszerét illetően, kivéve azt a tényt, hogy a cacique fokán idecsatlakoznak a bizonytalan eredetű chakiras és más szolgáltatások is. Mégis, Canari adatai szerint az inkák előtti speciális adórendszer magában foglalt termékadót, mint pl. vad, fa, víz és fű, de munkával való szolgálatot is, mind a cacique házának építésénél vagy helyrehozatalánál, mind a földeken. Ez az adózás az ökológiai spektrum egészének viszonylagos egyhangúságából eredt, mivel csak a faluszerű települések, a szomszédos erdős vidékek és a paramo tartozott ide. Trópusi jellemzők itt nem fordulnak elő. Azok az adók, amiket a quitói alattvalók saját népcsoportjuk vezetőinek fizettek, még 1559-ben is ugyanilyen típusúak voltak, de ezen kívül létezett még a „choclos” (gyenge, zsenge kukorica)-adó is, és egyes esetekben egy vadász állandó, folytonos munkájának biztosítása. Igen jellemző, hogy az inka államnak fizetett adó teljesen hasonló volt ehhez. Ez a munkával fizetendő adó vagy az állami kukoricaföldeken, vagy az inka épületekben, vagy vadászatban, vagy a patamo állatai és növényei gyűjtésével volt törleszhető. Nem valószínű (A tienza nézete ellenére), hogy Quito indiánjai robot végzésére is kötelesek voltak az állami ellenőrzés alá tartozó, idekapcsolódó trópusi területeken, míg a birodalom középső részének lakói igen.

Az inka ellenőrzés Quito környékén ebből a szempontból a helyi normákkal való kompromisszumot mutatja. A birodalom, melynek periférikus beékelt területei gyakorlatilag úgy funkcionáltak, mint egy kisállami

egység más hasonló területi egységek között, úgy viselkedett, mint a sok kis egység fölé emelkedő szféra. Azonban legalább egy fontos újítás tapasztalható: az állami lámacsordák létrehozása és a robot egy részének legeltetésre vagy a gyapjú szövésére történő átválthatósága. Ez a gyakorlat különben egyáltalán nem zavarta azokat a helyi normákat, melyek az adózási kötelezettségek vertikális rendszerét érintették, mivel a paramo állatait házi állatokkal helyettesítette. Mégis többletmunkát követelt. Ahogy várható volt, az inka uralom egy későbbi szakaszában az etnikai csoportok vezetői néhány kedvezményért cserében elfogadták ezeket az újításokat. Miközben a leigázott lakosság a camelidés háziasítását tanulta, meggyőzés és a jószándék fitogtatása céljából nagy mennyiségű gyapjú ruhaneműt osztottak ki közöttük. Cieza megjegyezte, hogy amikor 1555 előtt átutazott Quitón, nagyon sok paraszton látott inka stílusú gyapjú ruhát, amit azok nagyon sokra értékelték.

IV. Puruhá

Amikor az 1557-es spanyol visitadorok kikérdezték az öt puruhai etnikai csoport vezetőjét, azok említést tettek egy olyan rendszer meglétéről, amely ökológiailag alig különbözik az északi közösségektől, de alapjaiban eltér azoktól a hatalom különböző fokozatait összekötő intézményrendszerét illetően.

Hasonlóan a többi területhez, Puruhá magasföldjein (melyek kicist hidegebbek és szárazabbak az északiaknál) kukorica és gumósnövények teremnek, a hegylanc lábánál és a külső nyugati hegyoldalakon gyapot, só, paprika, a keresztyölgyekben pedig kokaültetvények vannak. A puruhai szisztéma azonban, szemben a többivel, magáévá tette a Közép- és Dél-Andok-beli technikát, s az egész területen egy olyan gazdasági szerveztséget hozott létre, amely a jólismert inka modell mása volt. Ez az új technika sokkal mélyebb hatást gyakorolt itt a helyi elite, mint Pasto, Otavalo és Quito esetében.

Puruha és a többi terület között több szempontból is vannak különbségek. Először is, a puruháknál volt a legtisztábban tapasztalható a területek közötti kereskedelem szférájának beszűkítése; így eltűnt a magasföldek lakóinak függősége a montañaiaktól, s csak igen szűk kapcsolatok maradtak fenn azért, hogy a gyapot, só és paprikaellátás biztosítva legyen számukra. A magasföldek lakói kamajuq enklávákat telepítettek le a montañában, me-

lyek saját cacique-juk közvetlen ellenőrzése alá tartoztak. Amíg Quitóban csak néhány enklávé kamajuq volt, addig Puruhában igen komoly, nagyszámú ilyen terület létezett, egész szigettengert alkotva. Ezeket a szigeteket a gyapotföldek uralták, s a parasztok munkaerejének 60 %-át kötötték le. A legnagyobb közülük a Chanchan „sziget” volt, a hasonló folyó partján, amit Cieza mint inka települést említ; Chalacato „szigete” 31 háztartást foglalt magában, s hasonló számok jellemezték a többi meglátogatott közösséget is. Sót csak Tomavela-ban finomítottak, a Chimborazo külső lejtőjén, kb. a mai Salinas-ban vagy annak környékén. Minden nép vezetője kis csoportot küldött ide, amely azután beilleszkedett abba a soknemzetiségű közösségbe, ami a középső egyenlítői népekből alakult. A paprika Ypo-ból, egy viszonylag kevésbé intenzíven megművelt tájról származott. Kokához pedig a kolóniák közvetítésével jutottak; Puruhá térség mindegyik ura kamajuq-okat küldött a mai Hnambalóhoz közel eső területre, a magas Pasta-za szaraz és meleg völgyébe, kissé nyugatra az Amazonas folyásától. Ez a terület tehát a XVI. század végén még létező birodalmi soknemzetiségű csoportnak nyújtott védelmet és menedéket.

A puruhai visita az egyik olyan ritka dokumentum, amely néhány fontos részlettel szolgál számunkra e „szigetrendszer” belső vezetését illetően. A puruhai urak által elmondottak szerint a parasztok megtermelte értéket egyenlően osztották el a cacique és a kamajuq háztartások között; következésképpen a megtermelt termékek földesúrnak adott felét kellett tovább osztani mindazoknak, akik neki dolgoztak. Ezt a gyakorlatot azért követték, mert „az inkák ezt így vezették be”. A termékeknek azt a felét, amely visszajutott a kamajuqhoz, a háztartásokban különböző szempontok szerint osztották szét. Úgy tűnik, hogy azok, akik a magasföldeken laktak, közvetlenül kereskedtek a parasztokkal, s az így megvett anyagokból pl. ruhákat készítettek a saját használatukra. Emiatt a kamajuq stratégia, amely sokban hasonlít a Yumbos-éra, látszatra konzervatív volt; a kamajuq partnerei voltak a nyugati lejtők kereskedőinek, de ahelyett, hogy függetlenítettek volna magukat a magasföldi uraktól, továbbra is azok politikai vonzásában maradtak.

Az bizonyos, hogy a kamajuq intézménye radikális következményekkel járt az etnikum vezetőinek hatalmát illetően. Ezek az ellentmondások akkor jelentkeznek, ha a Birodalom és a kisállamok formális megegyezését hipotézisként elfogadjuk. A Tawantinsuyu a kisállamokéhoz hasonló rendszert hozott létre nem a helyi, hanem az állam szintjén történő újrafelosztás céljaira. Ez a rendszer olyan normák szerint működött, melyek általáno-

sak voltak a Közép-Andok vidékén; pl. a koka betakarítása és feldolgozása nem azonos munkakategóriába tartoztak, s nagyon valószínű, hogy a korona adózásból adódó jövedelmei elkülönültek az újrafelosztásra szánt termékektől, illetve azok értékétől, mivel az újrafelosztás inkább állami szinten folyt, s nem az udvar kincstárát érintette. A cacique szempontjából egy ilyenfajta elkülönülés újdonságnak számít. A visitadorok speciális, konkrétan az adórendszerre vonatkozó kérdéseket tettek fel Puruhá urainak, de azok figyelmen kívül hagyták a válaszban a távoli kolóniák termelését. Csak azokban a kérdésekben találunk utalásokat erre a jelenségre, amelyek a nekik és mezőgazdaságuknak alárendelt népcsoportok elhelyezkedésére vonatkoztak.

Az adózás természetére vonatkozó konkrét kérdésekre a puruhai vezetők a kukoricaföldekből és a magaslati pástorkodásból származó jövedelmekhez való jogukat követelték vissza, melyek alapja az inka korszakot megelőző kettős rendszerben alakult ki. De a kukorica az ellajta (falusi jellegű komplexum) vidéken nem a helyi autochton hatalmak földjéről jött most már, hanem kifejezetten erre specializálódott ültetvényekről, melyek messze feküdtek a székhelytől, s valószínűleg a birodalom oltalmában; sőt, az inkáknak kukoricában fizetendő adó is olyan különleges parcellákról származott, melyek – az inkák szempontjából távoli enklávékként funkcionáltak, jóllehet földrajzi szempontból Puruhá közepén helyezkedtek el.

A paramo állatállományát olyan emberek őrizték, akik vagy a Birodalom, vagy a kisállamok szolgálatában állottak (ebben az esetben nem tudjuk, hogy a korona javairól, vagy az állam tulajdonáról van-e szó), s ez jellemző a textiliparra is. A cacique- és a birodalmi szolgálat együttesen létezett. Ha az igaz, hogy ez a gyakorlat bizonyos eltolódást mutat a cacique-adórendszer irányába, ahol is a termelés tényezőit inkább a birodalom jövedelme határozza meg, s nem a faluközösség belső hagyományai, a helyi hatalmasságoknak jutó adó bizonyos kapcsolatot jelent a különböző zónák között. Az a tény, hogy egy egész ökológiai hálózat termékeinek újraelosztását nem tekintették az adó részének, arra enged következtetni, hogy a puruháknál a helyi vezető nem volt többé „big man”, aki saját vagyont osztotta szét, hanem hivatalnok lett, aki az állami kereskedelmi szférát irányította. Ez az állam-típusú szervezettség felé való átmenet tapasztalható az etnikai hatalmi szervezeten belül. A puruhai független körzetek nemcsak hogy beilleszkedtek a birodalom gazdasági életébe, de arra is törekedtek, hogy helyben reprodukálják ugyanazokat a mechanizmusokat, amelyek őket a birodalomhoz kötötték.

Az a tendencia, hogy a helyi népcsoportokat integrált, piramis rendszert alkotó egységekké szervezzék, egyre erősebbé válik a puruháknál. Semmi nyoma nincs a helyi autonómiának, mint pl. a cacique címmel az elszigetelt „parcialidades” fontos személyiségeinek járó kedvezmény, vagy legalább a kisebb, korábban független körzetek azon joga, hogy a helyi hatalmat kikerülve közvetlenül az inkáknak adózzanak, mely nyomok Quitóban pl. egészen a gyarmatosítás idejéig megtalálhatók. A megkérdezett puruhaiak öt olyan közösséget említenek, amelyek különböző helyi vezetők-höz tartoztak, de ezek közül csak egyet ismernek el „cacique principal”-nak. A gyarmatosítás idején a cacique principal kifejezés olyan urat jelentett, akinek hatalma több helyi közösségre is kiterjedt. A többi négy aillo (közösség. BBL.) – és az aillo terminus inka hatást mutat – a principales hatalma alá tartozott, akik fölött viszont a cacique principal állt, don Gaspar Tiqui. Ő, bátyja közvetítésével kormányozta saját aillo-ját, míg maga a sok közösséget összefogó hierarchia csúcán uralkodott. Puruhá struktúrája mind demográfiai, mind formai szempontból jobban integrálódott volt, mint Quitóé. Az öt puruhai aillo nagyobb egységeket fogott össze, mint az északi parcialidades, s közülük a legkisebb is sűrűbben lakott volt (350 fő kb.), mint egyes északi körzetek. Így a puruha cacique principal hatalma alá kb. 2800 ember tartozott, kétszer annyi, mint Quito legnagyobb urához. Igaz, hogy Puruhá egész közössége felépítését tekintve egy quitói falusi közösséghez hasonlít, anélkül, hogy a közösséget alkotó részek, főleg északon, teljes autonómiát élvezhettek volna. Az az intézmény, amely ezt a viszonyt gazdaságilag képviselte, a mita volt, az a kötelező munka, amit egymást felváltó csoportok végeztek. Minden principal adott a cacique-jának az abban az időben éppen az ő szolgálatában álló mitayuq-ból, a közösség pedig egymást felváltó csoportokat küldött a Tawantinsuyunak.

Nagyon érdekes megfigyelni ezeknek az inka újításoknak a sorsát a visita idején, negyed századdal a Tawantinsuyu összeomlása után. E volt kisállamok népcsoportjai regionális hierarchiába való integrálódásának tendenciája továbbra is érvényesült, hiszen Gaspar Tiqui a kisebb északi tartományok uraihoz hasonlóan azt mondja, hogy a neki alárendelt urak nem bocsájtanak többé rendelkezésére mitayuqot, ahogy az előzőleg kötelességük volt. Valójában ez a tendencia viszonylag állandó, s azt bizonyítja, hogy az inka uralom autochton normáktól idegen hierarchikus változást okozott a helyi viszonyokban.

Ezzel szemben azok a birodalmi újítások, melyek lehetőséget adtak a helyi vezetőknek az uralmuk alatt álló területek ökológiai skálájának kiszé-

lesítésére, nem csak, hogy továbbra is fennmaradtak, de oly mértékben tovább is fejlődtek, hogy az állandó polgárháborúk és dinasztiaharcok idején egyre nagyobb mozgási lehetőséget biztosítottak az etnikai vezetők számára. A Gaspar Tiqui által említett számos kolónián kívül, melyekben minden egyes aillo alattvalója volt a közösségek feletti vezetésnek is, úgy tűnik, hogy néhány principales-nek sikerült saját kezdeményezésével gyapottermő létesítményeket kifejleszteni. Sőt, 2 principales távoli vidékeken fekvő kukoricaföldeket is megszerzett magának. A pax incaica lehetővé tette olyan trópusi források ellenőrzését, amelyre előzőleg csak a kereslet és a kínálat viszonylag bizonytalan manipulációjával nyílt lehetőség a cserekereskedelem és egyezkedések alapján; a központi hatalom összeomlása után az egyre több részre szakadó állam minden darabja olyan módszereket keresett, amelyek neki hajtanak hasznot.

Konklúzió

A három, ökológiailag hasonló, de az államba történő integrálódásukat tekintve oly különböző terület adatainak összehasonlítása néhány általános megállapítást tesz lehetővé: kiindulásként vázoljuk fel azokat a modelleket, amiket majd az Észak-Andok kutatója a valóságban is megtalálhat.

Az első megállapítás a kisállamokra vonatkozik. A gazdasági élet olyan bennszülött eredetű alkotórészeiről van szó, melyek különböző zónákban helyezkednek el, s mindent egybevéve kultúrájuk speciális jellemzői miatt éppen elegendő közös vonást mutatnak ahhoz, hogy megközelítőleg „típusideált” jelentsenek. Ez vonatkozik az egy tucattól kb. ezer lélekszámú lakosságra, valamint a közösséget alkotó egészen kicsi egységekre, melyek nagyon hasonlítanak a perui társadalmak aillu néven ismert helyi csoportjaira; ezek élén egy privilégiumokkal rendelkező vezető réteg állt, melyet olyan vezető irányított, akinek a rokonsága is bizonyos előjogokat élvezett, s akhez személyszerint sok szolga és alárendelt tartozott. Ilyen egységek úgy csoportosulhattak egy közösségbe, hogy semmiféle felső hatalomra nem volt szükségük, de ezeknél nagyobb, ezernél több lelket számláló csoportokból is alakulhattott közösség. Ez utóbbi esetben az irányító csoport vezetőt nevezett ki, s ez foglalta el a helyi hierarchia legmagasabb fokát. Ez a szerveződési folyamat az erős inka hatás alatt álló területeken különösen hangsúlyosan jelentkezik. A vezetők és alárendeltjeik közötti politikai kapcsolatokat adózás fejezte ki, amely leróható volt munkával, vadban vagy a begyűjtéseknek való engedelmeskedésben.

A közvetlen létfenntartás és az adók bázisa általában helyben megvolt. A kisállamok általában a lakhelyükkel szomszédos ökológiai lépcsők forrásait is kiaknázták, a paramostól kezdve egészen a kukorica ültetvényekig, egy mikrovertikális modellt követve. Egy adott kis területen a nagyságra különböző független körzetek ökológiailag hasonló kontrollt gyakoroltak. Közülük mindegyik bizonyos kulturális javakat és nélkülözhetetlen élelmiszereket tekintve olyan más körzetektől függött, melyek három–négy napi utazásra voltak tőlük. A létfenntartást biztosító szisztéma koncentrikus rendszerű volt: a középpontban a szomszédos zónák mikrovertikális szervezete helyezkedett el; azután következett egy közepes távolságokra irányuló csererendszer, amely a középpontot összekötötte az ökológiai szempontból kiegészítő zónákkal; s végül egy nagy távolságokra irányuló kereskedelmi rendszer, amely lehetővé tette hiányzó termékek beszerzését is.

A közepes távolságokra irányuló csere lebonyolítására legalább két módszer volt ismeretes. Egyrészt, egy Andok-beli falusi közösség bármelyik parasztja elutazhatott a montaña sóbányáiba vagy gyapotültetvényekre, hogy ott közvetlenül kereskedjen a termelőkkel; úgy tűnik, hogy ezek a kapcsolatok – valószínűleg házasságok révén – tartósakká váltak az ökológiailag egymást kiegészítő szomszédos kisállamok között. Másrészt, egyes magasföldi kisállamokból időnként egész csoportokat küldtek ezekre a területekre, hogy azok ott tartósan letelepedjenek; amint ezek idegen területen érezték magukat, behódoltak a helyi hatalomnak s asszimilálódtak az itt élő népekhez kulturális szempontból, de változatlanul fenntartották a kapcsolatot eredeti népcsoportjukkal is. Nem ismerjük azonban még teljes alaposággal ezt a rendszert, amely talán a legnagyobb zaklatásnak volt kitéve az inka hódítás során.

A hosszú távolságokra irányuló kereskedelem teljes egészében politikai intézményeknek volt alárendelve. Gölte szerint a gazdasági élet „leegzotikusabb” résztvevőit használták fel erre a célra. A fő alkalmazottak az importra és exportra specializálódott mindalás voltak. Ezek kiváltságokat élveztek, s olyan zárt közösséget alkottak, hogy csak az őket támogató hatalmasságoknak tartoztak felelősséggel. Feladatuk az volt, hogy eredeti közösségük termékeit elcseréljék olyan termékekre, melyek uruk hatalmát tovább erősítették. Ezen importált termékek között voltak létfenntartási cikkek is, de ennél sokkal nagyobb jelentőséggel bírtak a nagy értékű vagy egzotikus eredetű termékek, amelyek vagy különleges presztizst jelentettek, vagy amelyeket a kereskedelem igen jelentős területein mint a csere pénz jellegű eszközt ismerték el. A létfenntartási cikkek koncentrálása a nép-

csoportok vezetőinek kezében lehetővé tette számukra, hogy rendezzék azokat a kérdéseket, ahol részükről pénzadományok váltak szükségessé (költözési ritus, házasságok, temetési szertartások, gyógyítás, vallási áldozatok), s ez valódi hatalmat jelent számukra saját közösségeikben, s azokon kívül is, mindenütt, ahol a közösségek közötti diplomácia megfelelő volt. Az utóbb említett javak koncentrációja pedig az egzotikus árukat teszi elérhetővé anélkül, hogy számolna az exportálható felesleg időnkénti ingadozásával.

A mindalás gyakran, sőt, lehet, hogy mindig saját eredeti lakhelyükön kívül éltek, lehetőleg a legkedvezőbb helyeken, olyan utak kereszteződésénél, melyek összekötötték a fő ökológiai zónákat (magas, nedves völgyek, magas száraz völgyek, félcspadékos keresztvölgyek, a montaña...), s a túlsó oldalon az Andok vonulatai közötti medencéket és az Amazonas medencétől és a tengerparttól még távolabbra eső területeket. Ezek a települések egybeestek a spanyolok által tiangueces-nek nevezett vásári (kereskedelmi) helyekkel; a kereskedelmi központokkal, ahol a mindalás játszották a vezető szerepet, de ahol a kevésbé specializálódott tranzakciók is folytak.

Az így megszerezhető áruk jelentősége csökken akkor, amikor a kereskedelem helye a tianguesz lesz. Értékük mindig a politikai helyzettől függött. Valószínű, hogy a különböző etnikai csoportok politikailag orientált importtól való függése akkor vált erőteljesebbé, amikor a többi rendszert háttérbe szorították (a mélyföldek bizonyos törzseinek ellenségeskedése, a más közösségekkel való versengés ritka lelőhelyek megszerzéséért, éghajlati vagy földrajzi akadályok, jelentős kézi erőt követelő mezőgazdasági ciklusok, hadikiadások mind okai voltak annak, hogy a mindalás és támogatóik egyre erősebbé váltak).

Az inka birodalom betörése ebbe a rendszerbe rendkívüli probléma elé állította Cuzco elitjét: arról volt szó, hogy formálisan megőrzik a helyi urak hatalmát, s ezzel együtt csökkentik függésüket a birodalomnak nem behódolt külső politikai csoportoktól, és ehelyett alárendelik őket egy központi hatalomnak, amely azonban a helyi hagyományok szerint nem volt törvényes. Az inka vezetésnek a hódítás különböző korszakaiban történő elemzése megvilágítja ezt a folyamatot.

Ennek az inka „forradalomnak” legszembevetőbb jellemvonása pseudokonzervatizmusa volt. Az inka vezetők az első betörésektől egészen a viszonylag hűséges vidékek konszolidációjáig minden periódusban olyan normát látszottak követni, amely megköveteli a formális egyetértést a kormány-

zat autochton és állami szférái között; az újításokat konzervatív frázisokba öltöztették. Az érintkezés első periódusában az inka előőrös úgy funkcionált, mint egy önálló kisállam a többi önálló körzet között; Cieza említi ezt a korszakot, amikor megjegyzi, hogy egy északi, még be nem hódolt garnizonnak ugyanazokat az előírásokat kellett követnie, amelyek a szomszédos népcsoportoknál már érvényben voltak, ahhoz, hogy bekapcsolódhassanak a partvidék és a középső területek közötti kereskedelembe. A katonai győzelmet követően a birodalom megkövetelte az adófizetést. De ahelyett, hogy a jellegzetes birodalmi adót róttá volna ki, a helyi uraknak fizetendő adóból vont le, így vezetve be lassan egy komplexebb adózási rendszert. Ez a helyzet, ti. hogy a birodalom mint egy kisállam helyezkedett el a többi kisállam fölött, Quitóban már kialakult. A vezető apparátus fejlesztésével és a fegyveres ellenállás leverésével a szomszédos területeken a radikálisabb beavatkozásra is gondolhattak, átalakítva a közösségek gazdasági struktúráját a birodalom struktúrájának képére. Ez a folyamat egyszerre folyt elvben s ténylegesen a gazdasági életben.

Ez a folyamat az általunk vizsgált népcsoportokban három féle módon ment végbe. Az első szerint a zónák közötti integráció autochton apparátusa, amely felhasználta az egymástól független csoportokat összekötő külső kapcsolatokat, fokozatosan átadta a helyét egy, a kizsákmányoláson alapuló berendezkedésnek, a különböző közösségeken belül, s a termelő zónák egészén belül is, a megfelelő helyi vezető politikai ellenőrzése alatt. Így jöttek létre a kamayuq kolóniák, egyre inkább „szigetvilágra” emlékeztető modell alapján. S innen eredt a gazdasági mozgás korlátozottsága is, vagyis az, hogy a gazdasági élet minden szinten a politikai hatalom függvénye volt. A nagy távolságokra irányuló kereskedelem ahelyett, hogy az autonóm csoportok között bonyolított volna le forgalmat, egyre inkább arra szolgált, hogy a kormányzat különböző szintjei minél jobban beilleszkedjenek az inka birodalomba.

A második módszer szerint eltolódás következett be az inka kormányzási formák és a meghódított népesség saját módszereinek kapcsolatában; amíg azokon a területeken, ahol viszonylag gyenge volt az inka hódítás, a Tawantinsuyu a fennálló adózási normák szemmel tartása mellett módosította taktikáját, addig azokon a területeken, ahol a hódítás hatása erősebb volt, a korábban önálló területek alkalmazkodtak az államszervezethez, és pedig azzal, hogy elfogadtak a termelő zónák között egy termékúrafelosztási rendszert, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a helyi vezetők befizetett személyes adóból ezek a területek nem részesültek. Ezentúl ez volt a koronával szembenálló állami gazdasági szektor helyi megfelelője.

A harmadik lehetőség az, hogy akkor, amikor a birodalom kiterjesztette hatalmi apparátusát az egész területre, hogy jobban ellenőrizhesse az önálló körzeteket, ezek a kisállamok beolvadtak, s etnikai sokféleségüket alapul véve területi elven alapuló politikai hierarchiát hoztak létre, mely az autochton társadalmak és az állami intézmények között foglalt helyet.

Kétségtelenül furcsának tűnik, hogy egy hierarchikus és uniformizált program megfelelt az inka reálpolitikának, amelynek elég baja volt a többekévébő behódolt kisállamokkal. Mégis, a Tawantinsuyu gyors előrehaladása az Andok vidékén azt mutatja, hogy az inka stratégia figyelembe vette a hatalmon lévő helyi elit érdekeit is. Az a vágy, hogy létrejöjjön egy „kristálytiszta” rend, mely szerint a struktúra elemei fokozatosan épülnek egymásra, s amit kettes, négyes, tízes modellek építenek fel, azt jelzi, hogy a nagy központok gazdasági szisztémájának megvoltak az ellenpontjai a kisebb egységekben. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a központi rendszer anyagiakban és kereskedelmi módszerekben is segítette a birodalomba beépült kisállamokat. Az inka állam tehát inkább erősítette, mint lerombolta a kisállamok autonómiáját. A helyi vezetők jogai és kötelességei mennyiségileg kb. megfeleltek az ugyanezen a területen élő inka urakéinak. Egyetlen helyi hatalmasság sem kérdőjelezte meg az inka intézmények jogosságát anélkül, hogy ne kérdőjelezte volna meg ezzel egyidejűleg saját kiváltságait is.

Az északi hódítások leírását, mely kezdeti kapcsolatkeresésből, felkelésekéből, az inka hadsereg visszavonulásából, a területek újrameghódításából és egy későbbi konszolidálódási folyamatból áll, úgy kell tekinteni, mint tudatos politikai kritériumok alapján végbement események ideális számbavételét. A kezdeti fázisban az inka uralom alig avatkozott be a behódolt és még ellenálló népcsoportok közötti kapcsolatokba; az inkák ekkor még úgy szerepeltek, mint azon csoportok egyike, akik a szükséges javakat ellenőrzésük alatt tartották, s ezzel arra sarkallták szomszédaikat, hogy igyekezzenek kötődni a birodalomhoz. Ilyen körülmények között érthető, hogy a helyi vezetők ott kapcsolódtak a területükön folyó lázadásokhoz, ahol még fennmaradtak a régi házassági és csereviszonyok. Ahogy e távoli zónák fokozatosan lecsillapodtak, úgy volt egyre inkább az inkáknak lehetőségük arra, hogy korlátozzák a még be nem hódolt területekkel való kereskedést. Ezek az utolsó lázadó csoportok tehát fokozatosan arra kényszerültek, hogy magukévá tegyék a birodalmi modelleket. Amint ezek a csoportok elég érettek voltak ahhoz, hogy egy ilyen változást el tudjanak fogadni, az inkák elképzelései viszonylag rövid idő alatt megvalósultak. Egy-

részt az Andok közötti fennsík hosszában való inka előrehaladás ideje, másrészt a hegyvonulatok külső oldalainak irányában történő előrehaladás volt tehát a beljebb fekvő területek konszolidálásának alapvető feltétele. A terjeszkedés – habár jóval problematikusabb volt, mint Chilében vagy Imbaburában, mégis szükséges volt, hogy biztosíthassák az elért katonai eredményeket.

Nem látszik valószínűnek, hogy felmerült volna a birodalom határainak hermetikus lezárása, mint alternatíva. A zónák közötti integrálódási rendszer ellenállása – mely ugyan csak helyi ellenőrzési lehetőséget adott a volt kisállamoknak –, s az államnak az a vágya, hogy a források fölött teljes ellenőrzéssel bírjanak, okozták azt a csodálatos dinamizmust, ami az Andok társadalmaiban tapasztalható volt.

(Fordította: Balázsne Bencze Livia)

A tanulmány az *Annales*, 1978:5–6. számában jelent meg (967–991. pp.)
(Systemes politics verticaux aux marches de l'Empire Inca)

E szám az Andok országainak történetéről készített tematikus kötet, mely közös irodalomjegyzéket közöl. Salomon utalásait erre az irodalomjegyzékre elhagytuk.